

42. Словник символів культури України / За загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко, В. В. Куйбіди. – Київ, 2005. – 352 с.
43. Слоўнік мікратапонімаў Магілёўшчыны / Склад.: С. В. Клімуць, В. І. Рагаўцоў, С. У. Шакура і інш. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 208 с.
44. Српски митолошки речник. Друго допуњено издање. – Београд, 1998.
45. Феоктистова, Л. А. Этнолингвистические исследования в уральском университете / Л. А. Феоктистова. // *Etnolingwistika : problemy języka i kultury*. – Lublin : Wyd-wo Uniw. M. Curie-Sklodowskiej, 2006. – Т. 18. – С. 29–46.
46. Хобзей, Н. Гуцульська міфологія. Етнолінгвістичний словник / Н. Хобзей. – Львів, 2002. – 216 с.
47. Шкраба, І. Р. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі / І. Р. Шкраба. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 320 с.
48. Щербін, В. К. Славянская концептология и концептография / В. К. Щербін // Мовознаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка : XIV Міжнар. з'езд славістаў (Охрыд, 2008): Дакл. бел. дэлегацыі / НАН Беларусі, Бел. камітэт славістаў. – Мінск : Права і эканоміка, 2008. – С. 233–252.
49. Aksamitow, A. Słownik frazeologiczny białorusko-polski = Беларуска-польскі фразеалагічны слоўнік / А. Aksamitow, М. Czurak. – Warszawa : Instytut Sławistyki PAN, 2000. – 260 s.
50. Kopalinski, W. Słownik symboli. / W. Kopalinski – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1990. – 509 s.
51. Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich. T. I–IV / Red. J. Krzyżanowski. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1978. – Т. 1 : А–J. – 1969. – 881 s.; Т. 2 : К – Р. – 1970. – 1165 s.; Т. 3 : R – Ź. – 1972. – 996 s.; Т. 4 : Wstęp. Bibliografia. Słownik wyrazów staropolskich, gwarowych i obcych. Indeks haseł pomocniczych. – 1978. – 627 s.
52. Słownik stereotypów i symboli ludowych : w 7 t. – Т. 1 : Kosmos : niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie / red. J. Bartmiński. – Lublin : Wyd-wo Uniw. M. Curie-Sklodowskiej, 1996. – 439 s.

А.Л. Садоўская, С.В. Ставецкая

ПАРЭМІ ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАГА ПОЛЯ “ПРАЦОЎНАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ ЧАЛАВЕКА” Ў БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОВАХ: СУПАСТАЎЛЯЛЬНЫ АСПЕКТ

Мноства культурных і моўных формаў, у якіх рэпрэзентуюцца ўяўленні носьбітаў традыцыйнай або сучаснай свядомасці аб працы, складаюць шырокую прастору для этналінгвістычных і лінгвакультуралагічных даследаванняў. Цэнтральнае месца ў гэтай прасторы сэнсаў займае лексіка-семантычнае поле “працоўная дзейнасць чалавека”.

Праца – аснова жыцця чалавека. Працуючы, чалавек самарэалізуецца, стварае патрэбныя яму ўмовы жыцця, набывае сродкі для існавання, ўзбагачае свой маральны і духоўны свет, выходзіць дысцыплінаванасць, беражлівасць, акуратнасць, гаспадарлівасць, сумленнасць. Усё названае і атрымала асэнсаванне ў народнай моўнай творчасці розных этнасаў.

Аб’ектам увагі ў прапанаваным артыкуле сталі беларускія і англійскія прыказкі і прымаўкі абазначанага ў назве лексіка-семантычнага поля ў супастаўляльным аспекце, што дазваляе адпаведна выявіць адносіны двух народаў да працы і ацаніць спецыфічныя рысы іх этнічнага менталітэту.

У атрыманай намі тэматычнай класіфікацыі беларускіх парэмій абранага для аналізу лексіка-семантычнага поля адну з найбольшых груп складаюць адзінкі, якія перадаюць адносіны чалавека да працы. У групе парэмій са станоўчай канатацыяй акцэнт робіцца перадусім на вызначальную ролю працы ў жыцці чалавека: *Без працы жыць – неба капіць; Работа – не забота: забота, калі няма работы; Дзе шчырая праца, там густа, а дзе лягота – там пуста; Работа не так грозна, як забота; Сушыць не работа, а турбота; Без працы з неба кашка не будзе сыпацца.* Працоўная дзейнасць усведамляецца неабходным і абавязковым складнікам жыцця: *Усё жывое трудзіцца; Людзі без дзялоў не бываюць; Кожнаму свая работа, кожнаму свая забота.*

Праца ўяўлялася беларусу карміцелькай, суцяшыцелькай, настаўнікам: *Работа і корміць, і поіць; Праца не паганіць чалавека, а корміць, поіць і вучыць; Работа не бясчэсціць чалавека, а крэпіць і цешыць; Праца ніколі не крўдзіць.* Яна ж таксама – крыніца і гарант матэрыяльнага і маральнага дабрабыту, шчасця, гонару, павагі і славы, здароўя: *Хто з работай дружыць, той жыве і не тужыць; Без працы не будзе шчасця; Хто хоча шчасліва жыць, той працу павінен любіць; Калі праца асалода, жыццё – хараство; Дзе справа, там і слава; Праца чалавека і красіць і славіць; Добра працуеш – павагу маеш; Не той харош, хто прыгож, а той харош, хто для дзела гош; Для здоровага чалавека праца – лепшы доктар.*

Аднак усё пералічанае можа быць забяспечанана толькі скрупулёзнай, стараннай і, як правіла, нялёгкай працай: *Каб зарадзіўся лён, адбівай за наклонам поклон; Каб здабыць белы пірог, трэба не грэбаваць чорнай работай; Каб назбіраць ягад, трэба пакланіцца кожнай ягадцы; Не стараўшыся, нічога ў рукі не палеце; Нічога само не зробіцца; Само нішто не прыходзіць ў рукі; Сама пташка ў рукі не ўскочыць; Нікому з неба само не спадае; Лёгка толькі кашу есці з вялікай міскі; Трэба нахіліцца, каб з ручая напіцца; На ужыткі трэба калаціць лыткі; Па дарозе ідучы, грыбоў не набярэш; Не пакланяўшыся, і казляка не мець меш; Арэх не раскусіш – зерне не з’ясі; Не капаўшы студні, вады не піці; Паносіш мазалёў – пад’ясі хлеба; Без мазалёў на руках не будзеш мець хлеба ў зубах; Набытая мазалёўка капейка перацягне лёгкі рубель.* Прычым відавочна, што сімвалам стараннай, скрупулёзнай працы ў беларускіх парэміях становіцца найчасцей *мазоль*, што прама пацвярджае і прымаўка *Шчырая праца – мазалёвая*, у той час як у англійскай мове ў гэтай ролі выступае кампанент *пот*: *No sweet without sweat* (Нічога салодкага без поту). Беларуская фразеалогія для характарыстыкі стараннай працы паралельна выкарыстоўвае абодва кампаненты: *працаваць да сёмага поту і працаваць да мазалёў*. Адпаведна “ўладальнік” мазалёў становіўся аб’ектам гонару і пашаны: *Таго на кут, у каго мазалі цвядзейшыя.*

Адмоўную ацэнку працы даюць нешматлікія беларускія парэміі: *Робатай ад зары да зары – не будзеш жыць за долю, а будзеш жыць за мазалі; Той не памыляецца, хто ад працы хіляецца; Усякае дзела да й мучае; Добра ўсё ўмець, але не ўсё рабіць.*

Вывяўлены намі англійскі парэміялагічны матэрыял не змяшчае непасрэднай ацэнкі адносінаў чалавека да працы, аднак таксама адзначае вялікую ролю апошняй у жыцці чалавека: *Business is the salt of life* (Справа – гэта соль жыцця), хоць і не апелюе пры гэтым, у адрозненне ад беларускага матэрыялу, да іншых важнейшых жыццёвых прыярытэтаў і маральных каштоўнасцей. Англійскі моўны матэрыял салідарны з беларускім і ў тым, што праца з’яўляецца абавязковай перадумовай любых жыццёвых дасягненняў і матэрыяльнага дабрабыту: *No rains, no gains* (Без працы няма і заробка); *No gain without pain* (Без намаганняў няма дасягненняў); *He that would eat the fruit must climb the tree* (Той, хто хоча з’есці садавіну, павінен залезці на дрэва); *He who would search for pearls must dive for them* (Той, хто шукае жэмчуг, павінен ныраць за ім); *He that will eat the kernel must crack the nut* (Хто хоча есці арэхі, той павінен іх калоць); *He who would catch fish must not mind getting wet* (Хто хоча злавіць рыбку, не павінен баяцца намокнуць). Хоць відавочна, што для перадачы тоесных ідэй розныя народы абіраюць розныя вобразы.

Шчыльна знітаваныя з усімі вышэй пералічанымі беларускія і англійскія ўстойлівыя выразы з літаральным значэннем “як зробіш справу, такі і вынік атрымаеш”: бел. *Як патрудзішся, так пажывеш; Калі добра ўзарэш, то і ўраджай збярэш; Што цяжка здабыта, то будзе доўга жыта; Як дбаеш, так і маеш; Як летам і ўвосень напрацуеш, так і зіму перазімуеш; Як зробім, так і будзе*; англ. *As you make your bed, so must you lie on it* (Як пасцелеш ложка, на такім і павінен будзеш ляжаць); *As you sow, so shall you reap* (Як пасееш, так і пажнеш).

Цэлы комплекс беларускіх устойлівых моўных адзінак абазначанага семантычнага поля прысвечаны характарыстыцы працавітага чалавека і добрага гаспадара: *У яго руках усё аж гарыць; Працуе, аж гай шуміць; Працуе як мятла; Майстар на ўсе рукі; У добрага аратага і сын добры араты; У добрай гаспадыні і певень штодня яечка знясе; Добры пастух бачыць у статку кожную карову; Добры гаспадар ніколі работы не занехіваець; Дзе гаспадар за плугам ходзіць, там зямля родзіць*. У англійскім парэміялагічным фондзе такіх адзінак намі не выяўлена.

Адлюстраваны ў моўных адзінках і той бяспрэчны факт, што вынік працы шчыльна знітаваны з асобай чалавека, які яе выконвае: *Які майстар, такая і работа; Які поп, такая і абедня; Які салавей, такая і песня*. Англійская народная мудрасць таксама пагаджаецца з гэтым: *Such carpenters, such chips* (Якія плотнікі, такія і трэскі); *The work shows the workman* (Праца паказвае работніка).

Варта адзначыць, што народныя афарызмы абедзвюх моў не толькі характарызуюць дбайнага гаспадара і ўказваюць на сувязь яго з працоўным працэсам, але і ўтрымліваюць парады, як трэба працаваць: бел. *Рабі так, каб сабак не дражніць і людзей не смяшыць; Кожную справу трэба разжаваць*. У англійскіх парэміялагічных адзінках знаходзім наступныя прадпісанні: *If you want a thing well done, do it yourself* (Калі хочаш, каб справа была зроблена

добра, рабі яе сам); *What is worth doing at all is worth doing well* (Калі рабіць, то рабіць добра); *Never do things by halves* (Не рабі нічога напалову).

Абодва народы адзіныя ў тым, што лепш рабіць ўсё ў свой час, не адкладваючы на заўтра: бел. *На заўтра не адкладвай; Не адкладвай на заўтра тое, што зробіш сёння; Адклад не ідзець у лад; Адкладвай бяздзелле, ды не адкладвай работы; Сягодня зрабі – заўтра як знайдзеш; Што зробіш сёння, не трэба будзе рабіць заўтра; Сон на заўтра адлажы, а работу сёння зрабі; Што зрабіць, то сёння, а яду на заўтра адложам; Адзін варты трох для таго, хто робіць усё ў пару*; англ. *Never put off till tomorrow what you can do today* (Не адкладвай на заўтра тое, што можаш зрабіць сёння). Важны, згодна з народнай афарыстыкай, і час пачатку справы: абедзве мовы маніфестуюць тэзіс “добрая праца атрымліваецца ў тых, хто пачынае яе рана”: бел. *Хто рана ўстае, ў таго хлеба стае; Рана ўстанеш – многа зробіш; Хто любіць працаваць, той не будзе доўга спаць; Хто рана ў поле выязджае, той поўныя засекі мае; Хто рана ўстае, таму Бог дае, а хто доўга спіць, таму няма ніц; Ранняя пташачка ўстае – зубкі цярэбіць, а позняя пташэчка ўстае – ды холеру мае; Ранняя птушачка дзюбку калупае, а позняя вочкі прадзірае; Ранняя птушачка крылкі цярэбіць, а позняя зубкі калупае (вочкі прадзірае, трэ)*; англ. *It's the early bird that gets the worm* (Ранняя птушка склюе чарвяка); *The early bird catches the worm* (Ранняя птушка ловіць чарвяка); *He that will thrive, must rise at five* (Хто хоча мець поспех, павінен уставаць у пяць); *Early start makes easy stages* (Калі рана пачынаеш, то лягчэй праходзіш усе этапы працы).

Чалавека дбайнага, руплівага, які рана ўстае або раней за іншых прыходзіць куды-небудзь, беларусы называюць *ранняй пташкай (птушкай)*. Беларускія парэміі, у адрозненне ад англійскіх, выкрываюць тых, хто любіць доўга паспаць: *Кладзецца з курамі, а ўстае са свіннямі; Прачнуўся ў свіныя галасы*.

Цэлы комплекс парэміялагічных адзінак абедзвюх аналізуемых моў прысвечаны асэнсаванню асноўных этапаў працоўнага працэсу. Важным этапам, на што ўжо ўскосна звярталася ўвага намі вышэй, лічыцца пачатак працы, ад якога зачастую залежыць і вынік справы: бел. *Галоўнае – пачын; Ад пачыну залежыць дзела; Добры запей – усяму парадак; Добры пачатак – палавіна справы; Які пачатак, такі канчатак; Дрэннаму пачатку – дрэнны канец; Не пачынаючы, канца не будзе; Без пачатку і канца не было; Пачынальніку ліба першая чарка, ліба першая палка*; англ. *A good beginning is half the battle* (Добры пачатак – палова бітвы); *A good beginning makes a good ending* (Добры пачатак забяспечвае і добры канец); *Well begun is half done* (Добра пачатае – напалову зробленае). Менавіта пачатак – найцяжэйшы этап любой справы: бел. *Кажан пачатак цяжкі; Найтрудней пачаць; Найгоршы – пачатак; Найтрудней, пакуль з месца; Цяжка пачаць, да лёгка канчаць*; англ. *All things are difficult before they are easy* (Перш чым стаць лёгкім, усё цяжка).

Аднак не менш увагі надавалася і завяршэнню пачатай справы: бел. *Канец – дзелу вянец; Не таго слава, што пачынае, але таго, што кончыць*; англ. *The end crowns the work* (Канец вянчае дзела). Пачатую справу абавязкова мусілі

“давесці да канца”: *Хто зрабіў пачатак, няхай зробіць канчаток; Умеў пачынаць, умеі і канчаць; Калі не маеш кончыць, то й не пачынай.* Не раілі пачынаць працу з канца: *Не надзявай хамут з хваста, не пачынай справы з канца.*

Абодва народы высока ацэньваюць ролю прылад працы ў працэсе выканання работы. Пры гэтым у беларускіх моўных адзінках найчасцей сустракаюцца назвы канкрэтных інструментаў, напрыклад, такіх, як *сякера, тапор, малаток* (*Мужыка не шуба грэе, а тапор; Не спадзяваўшыся на букі, да вазьмі тапор у рукі; Каб плотніку не сякера і малаток, то ён бы з голаду здох; Сякерай раз рубане – і рубель у кармане*), а ў англійскіх адзінках ўжываюцца як канкрэтныя – відавочныя –, напрыклад, *серп*, так і родавыя найменні *прылады працы, інструменты*: *What is the workman without his tools* (Што за работнік, без прылад працы); *A good workman does not quarrel with his tools* (Добры майстар не сварыцца са сваімі інструментамі); *A bad workman always blames his tools* (Дрэнный работнік заўсёды абвінавачвае свае інструменты); *A bad shearer never had a good sickle* (У дрэннага касца ніколі не было добрага сярпа).

Прычым аналіз моўных фактаў дазваляе меркаваць, што менавіта для англічан прылады працы адыгрывалі першаснае значэнне ў рабочым працэсе, у той час як для беларусаў найважнейшай інструментам былі рукі, якія і кармілі, і паілі: *Праца да рукі – моцныя парукі; Ногі носяць, а рукі кормяць; Рот павінен рукам дзякаваць; Пакуль вочы – патуль свет, пакуль рукі – патуль хлеб; Хоць рукі чорны, да работа бела; Вачам страшна, а рукі возьмуцца і робяць.* У англійскай жа мове парэмія з кампанентам *рукі* намі не выяўлена.

Абодва народы асуджаюць гультайства і ляготу: бел. *Гультайства і лягота – два сябры, адзін без аднаго жыць не могуць; Ад ляготы чакай бядоты; Лень жуе чалавека, як іржа жалеза; Лень горш хваробы; Гультай і сядзець стамляецца; Гультай ды злодзей – два родныя браты; Дзе гультай арэ ды скародзіць, там пустазелле добра родзіць; Гультаю ды няўмеку ўсё часу не хапае; Да работы не мае ахвоты, ляжыць на печы, выграе плечы;* англ. *By doing nothing we learn to do ill* (Нічога не робячы, мы вучымся дрэннаму); *An idle brain is the devil's workshop* (Бескарысная галава – майстэрня д’ябла); *A lazy sheep thinks its wool heavy* (Лянівай авечцы і свая поўсць здаецца цяжкай); *Lazy folks take the most pains* (Гультаям больш за ўсіх прыходзіцца прыкладаць намаганняў); *A lazy man is the beggar's brother* (Гультай – брат бедняка).

Варта адзначыць, што і ў беларускай, і ў англійскай мовах мы вылучылі дастатковую колькасць парэміяў аналізуемага лексіка-семантычнага поля з кампанентам-заонімам. Так, увасабленнем працавітасці ў абедзвюх мовах стала пчала: бел. *Малая пчолка, але і тая працуе;* англ. *A busy bee has no time for sorrow* (Працавітай пчолцы няма часу сумаваць); *As busy as a bee* (заняты, як пчала). Галоўным памочнікам у працы быў *конь*, таму натуральна, што шэраг устойлівых моўных выразаў, звязаных непасрэдна з працоўнай дзейнасцю чалавека, утрымліваюць гэты кампанент: бел. *Пакуль конь вязе, яго падганяюць; Хвалі каня не тады, як запрагаеш, а тады, як выпрагаеш; Адзін конь за двух не пацягне;* англ. *All lay loads on a willing horse* (Увесь цяжар

узвальваюць на добрасумленнага каня). Акрамя названых, у беларускіх выразках сустракаем, напрыклад, заонімы *муравей, мыш*: *Не вялікі муравей, ды горы варочае; Мыш есці не просе, сама сабе наносе.*

Зазначым, што у парэміялагічных фондах абедзвюх моў намі засведчаны выразы з кампанентам “Бог”, у якіх закладзены тэзіс “калі будзеш працаваць, то і Бог дапаможа”: бел. *Бог любіць труды; Хто сам дбае, таму Бог дапамагае; Работай, нябожжа, то і Бог дапаможа*; англ. *Lord (God, Heaven) helps those (them) who help themselves* (Бог дапамагае тым, хто сам сабе дапамагае).

Зразумела, што прыведзенымі вышэй устойлівымі выразамі фразеасемантычнае поле “працоўная дзейнасць чалавека” ў беларускай і англійскай мовах не вычэрпваецца. Але нават прыведзены і прааналізаваны намі матэрыял дазваляе стварыць пэўнае ўражанне пра адносіны абодвух народаў да ролі працы ў жыцці чалавека, да размеркавання асноўных этапаў працоўнага працэсу, ролі самой асобы і прылад працы ў выкананні справы, пра адносіны да працавітых гаспадароў і гультаяў і да т.п.

Літаратура

1. Ліцвінка В. Д., Царанкоў Л. А. Слова міма не ляціць: Беларус. нар. прыказкі і прымаўкі. – Мінск: Універсітэцкае, 1985. – 149 с.
2. Прыказкі і прымаўкі: У 2 кн. / пад рэд. А. С. Фядосіка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 1. – 559 с.; Кн. 2. – 620 с.
3. Русско-английский фразеологический словарь. Пословицы и поговорки / Сост.: Клюкина Т.П., Клюкина-Витюк М.Ю./– М.: Билингва, 1996. – 336с.

Н.У. Чайка

ЭЛІПТЫЧНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ З АДАСОБЛЕНАМІ АЗНАЧЭННЯМІ

Структурная арганізацыя канструкцый з эліпсісам дзеяслова вывучалася ў межах структурнай сінтаксічнай школы. Былі даследаваны наступныя аспекты праблемы эліпсіса:

- размежаванне з’яў сінтаксічнага нуля і эліпсіса [А.Я. Сядзельнікаў, Л.І. Бурак, J.Panenova, K.Kearns, A.Wilhelm, M.Lehman і інш.];
- вызначэнне інварыянтных сінтаксічных мадыфікацый (у тым ліку і эліптычных) [В.Вардуль, А.Ісаева, W.Müller, A.Corr, S.Dentler і інш.];
- кваліфікацыя эліпсіса, рэдукцыі і збыткоўнасці як з’яў аднаго парадку [А.У. Грудзева, J.Jose, S.Dentler і інш.];
- структура эліптычных канструкцый у параўнальным аспекце [W.Lechner, M.McShane, J.Merchant, A.Uniszewska і інш.];
- параўнальнае даследаванне канструкцый з эліпсісам дзеяслова ў рускай, польскай і чэшскай мовах [М.МсШане і інш.];
- эліпсіс і дэтэрмінацыя [Е.М. Шыраеў, В.С. Грыгор’ева, Т.І. Мунгалава і інш.].

Нягледзячы на значную колькасць прац па праблеме, многія важныя пытанні не закраналіся ў працах вучоных. Патрабуюць спецыяльнага вывучэння структурна-сінтаксічныя ўмовы функцыянавання канструкцый з эліпсісам